

Piotr Tomasiak

Kwestie fundamentalne metodologii katechetyki

Studia Katechetyczne 9, 71-90

2013

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. PIOTR TOMASIK
WYDZIAŁ TEOLOGICZNY
UNIwersYTETU KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO
WARSZAWA

KWESTIE FUNDAMENTALNE METODOLOGII KATECHETYKI¹

Określenie kwestii fundamentalnych metodologii danej dyscypliny naukowej zwykle się rozpoczynać od uświadomienia jej przedmiotu. Katechetyka jest refleksją naukową na temat katechezy. To stwierdzenie pociąga za sobą stosowność przyjęcia pewnego porządku prezentowania materiału. Przedstawię najpierw problem niejednoznaczności terminu katecheza, następnie ukazę próby określenia statusu katechetyki jako nauki, aby dojść do określenia specyfiki wnioskowania na terenie katechetyki i wyodrębnienia modeli badań stosowanych w tej dyscyplinie naukowej.

1. Problem definicji katechezy

Znalezienie w dokumentach Magisterium bądź w podręcznikach katechetycznych ścisłej definicji katechezy nastrocza pewne trudności. Wiele publikacji z zakresu katechetyki uchyla się wręcz od definiowania katechezy. Stanowi to niemały kłopot dla prowadzenia badań z zakresu katechetyki. Co jest przyczyną takiego stanu rzeczy? Jak zauważa Roman Murawski, pojęcie katechezy jest bardzo bogate i dlatego „niezwykle trudno jest wyrazić za pomocą jasnej definicji całe bogactwo treści, które to pojęcie w sobie zawiera”². Uwaga ta w jakiś sposób usprawiedliwia brak ścisłej definicji katechezy, ma duże znaczenie dla praktyki katechetycznej, niemniej jednak w dalszym ciągu pozostawia nierozstrzygnięte pytanie o granice terytorium, na którym może poruszać się katechetyk w swoich poszukiwaniach naukowych.

¹ Artykuł stanowi rozszerzoną i uaktualnioną wersję opracowania pt. *Metodologia katechetyki. Podstawowe zagadnienia* zamieszczonego w „Studiach Nauk Teologicznych PAN” 2007, s. 271-287.

² R. Murawski, *Co to jest katecheza?*, „Szczecińskie Studia Kościelne” 1995, t. 6, s. 27.

Istnieje wiele, może właśnie zbyt wiele, określeń katechezy. Na użytek niniejszego opracowania chciałbym, przytoczyć trzy określenia³.

Pierwsze określenie wynika z analizy *Ogólnej instrukcji katechetycznej* z 1971 roku, dokonanej przez Romana Murawskiego. Brzmi ono następująco: „Katecheza to pogłębiony przekaz orędzia zbawienia. Przekaz ten zawiera trzy elementy harmonijnie powiązane z sobą: biblijny (katecheza jest przekazem orędzia zbawienia), teologiczno-doktrynalny (katecheza jest pogłębionym przekazem) i egzystencjalny (przekaz ten jest skierowany do człowieka). Podstawowy w katechezie jest element biblijny”⁴. W tym określeniu problem może stwarzać termin element. Owe elementy nie mogą być rozumiane w sposób statyczny, jako konkretne części katechezy, które trzeba zrealizować, a po ich realizacji przejść do innych. Gdyby tak było, prowadziłoby to zapewne do przyjmowania w przekazie katechetycznym programów nastawionych jedynie na kopiowanie treści teologicznych w całości i według kryterium poszczególnych traktatów. Rodziłoby to nieuzasadniony intelektualizm, uwypuklający jedynie funkcję nauczania, kosztem funkcji wychowania i wtajemniczenia. Aby katecheza budziła pewność wiary, musi być przeniknięta przez owe elementy. Być może bardziej adekwatne byłoby mówienie o wymiarach i taki zresztą był pierwotny pomysł redaktorów *Dyrektorium krajowego*. Jednakże w polskiej literaturze katechetycznej określenie wymiar zostało zastrzeżone zarówno dla zagadnień omawianych w ramach katechezy, jak i realizacji niektórych jej zadań⁵. Dlatego, żeby nie wprowadzać dodatkowego zamieszania terminologicznego, polskie *Dyrektorium katechetyczne* potwierdza definicję sformułowaną przez R. Murawskiego, z treści zaś samego dokumentu wynika, że owe elementy nie mogą być ujmowane w sposób statyczny⁶.

Drugie określenie stanowi streszczenie koncepcji katechezy, jaka wyłoniła się w wyniku obrad zwyczajnego zgromadzenia synodu biskupów w 1977 roku, a zostało przedstawione Kościołowi przez Jana Pawła II w adhortacji *Catechesi*

³ Szerzej na ten temat zob. W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 70n; P. Tomasik, *Ewangelizacja · katecheza · nauczanie religii w szkole. Wyjaśnienie podstawowych terminów*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 36n.

⁴ R. Murawski, *Istotne funkcje katechezy*, „Horyzonty Wiary” 1996, nr 3, s. 6.

⁵ Tak to zostało ujęte w pracy zbiorowej pt. *Podstawowe wymiary katechezy*, red. M. Majewski, Kraków 1991. Poszczególni autorzy analizowali następujące wymiary katechezy: biblijny, ekklezjologiczny, liturgiczny, moralny, eschatologiczny, historyczny, ekumeniczny, religiológiczny, kulturowy i egzystencjalny.

⁶ DKP 18. Szerzej na temat wymienionych elementów zob. P. Tomasik, *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*, Warszawa 1998, s. 110nn. Element biblijny, teologiczny i egzystencjalny omówiony jest w PDK 58-68. Do dokumentu dodano jeszcze inne podstawowe elementy: inkulturację, chrysto-, teo- i ekklezjocentryzm, oraz otwarcie na dialog ekumeniczny i międzyreligijny (PDK 69-81).

tradendae: „Katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego”⁷. Co prawda określenie to nie jest ściśle, jednakże wskazuje na cel, adresatów, funkcje i zasadnicze środowisko katechezy. Celem jest wprowadzenie w pełnię życia chrześcijańskiego, co w innych miejscach jest określane jako spotkanie z Chrystusem, zjednoczenie, a nawet głęboka z Nim zażyłość⁸. Cel katechezy jest definiowany również jako doprowadzenie do dojrzałości nawrócenie początkowe, a także żywe, bezpośrednie i czynne wyznanie wiary⁹. Adresatami katechezy są ludzie wierzący, dorośli, ale też młodzież oraz dzieci. Funkcje, jakie powinna spełniać katecheza, to wychowanie, nauczanie oraz wtajemniczenie (inicjacja). O katechezie można mówić tylko wtedy, gdy wszystkie te funkcje są wypełnione. Współcześnie wskazuje się także na związek między katechezą a ewangelizacją, zwłaszcza nową ewangelizacją. Polskie *Dyrektorium katechetyczne* ewangelizację uznaje za konieczną funkcję katechezy¹⁰. Skoro cel katechezy wiąże się z wiarą żywą, to zasadniczym środowiskiem katechezy staje się wspólnota kościelna. Ten punkt widzenia potwierdza *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, gdy stwierdza, że „wspólnota kościelna jest początkiem, miejscem i celem katechezy”¹¹.

Natomiast trzecie określenie jest próbą systematyzacji właściwego dla polskiej praktyki i teorii katechetycznej pojęcia katechezy dzieci i młodzieży w odniesieniu do pojęć ewangelizacji i nauczania religii w szkole. Brzmi ono następująco: „Katecheza jest pogłębioną formą przepowiadania Słowa Bożego dokonywaną we wspólnocie kościelnej, mającą na celu doprowadzenie do żywej wiary (przyłgnięcia do Chrystusa) i realizowaną jednocześnie przez trzy funkcje: wtajemniczenia, wychowania i nauczania”¹². Określenie to ogranicza się przede wszystkim do adresatów lekcji szkolnej, czyli dzieci i młodzieży. Wymienia funkcje katechezy i jej cel i wskazuje na nieodzowność wspólnoty kościelnej do zaistnienia pełnej katechezy.

Katecheza związana jest także z różnymi miejscami czy środowiskami. Miejscem katechezy jest zatem – zgodnie z tym, co zostało powiedziane – wspólnota kościelna, szczególnie parafia, o której Jan Paweł II w adhortacji *Catechesi*

⁷ CTr 18. Cytowane także w: KKK 5; DKP 18.

⁸ CTr 5. To ujęcie jest powtarzane w KKK 426; DOK 80; DKP 21.

⁹ DOK 66; 82.

¹⁰ Por. DKP 20.

¹¹ DOK 254.

¹² P. Tomasik, *Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole*, s. 42.

tradendae pisał, że „powinna [ona] pozostać krzewicielką i inspiratorką katechezy”¹³. Jednakże miejscem katechezy jest również rodzina¹⁴, szkoła zaś – jak zauważa się w tym samym dokumencie – „stwarza katechezie możliwości nie do pogardzenia”¹⁵. Adhortacja – a za nią inne dokumenty – wskazuje na stowarzyszenia i ruchy jako na miejsca katechezy¹⁶. Z kolei dokumenty katechetyczne dość jasno rysują różnicę między nauczaniem religii w szkole i katechezą właściwą¹⁷, różnica ta zaś rzutuje – choć nie ona jedyna – na odrębność koncepcji katechezy w różnych krajach¹⁸. Sytuacja ta oddziałuje na problem, którego rozwiązaniu ma służyć niniejsze opracowanie. Otóż katechetyka jako nauka musi, z jednej strony, uwzględniać specyfikę poszczególnych miejsc katechezy, z drugiej zaś, powinna ujmować katechezę integralnie, traktując ją jako różnorodne i wielopłaszczyznowe działanie Kościoła. Każda z tych perspektyw domaga się nieco innych narzędzi metodologicznych.

2. Katechetyka jako nauka pedagogiczna

Rozważania na temat definicji katechezy wskazują – na razie w sposób dość ogólny – że koncepcja katechezy, obowiązująca w danym czasie i miejscu, rzutowała na sposób rozumienia katechetyki. W okresie, kiedy zasadniczą, a niekiedy jedyną, formą katechezy była lekcja religii w szkole, katechetyka przybierała postać nauki pedagogicznej.

Nie jest tematem niniejszego opracowania zaprezentowanie historii katechetyki¹⁹. W tym miejscu warto jedynie wymienić pewne fazy tworzenia koncepcji katechetyki jako nauki pedagogicznej, z bardzo istotnym zastrzeżeniem, że chociaż współcześnie istnieje dość jasno zarysowany inny paradygmat katechetyki, to jednak pojawiają się próby – zarówno wśród katechetyków-praktyków, jak

¹³ CTr 67.

¹⁴ Zob. tamże, nr 68.

¹⁵ Tamże, nr 69.

¹⁶ Zob. tamże, nr 70. W tym wypadku należy jednakże zdać sobie sprawę, że katecheza prowadzona w ruchach i stowarzyszeniach raczej nie ma charakteru podstawowego, lecz jest mocno naznaczona charyzmatem danej wspólnoty. Por. DOK 262.

¹⁷ Por. DOK 73nn. Zob. także DKP 82nn.

¹⁸ Zob. zwłaszcza DOK 74; 269

¹⁹ Zob. syntetyczne ujęcia tematu: J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka. Podobieństwa i różnice*, w: *Abyśmy podtrzymywali nadzieję*, red. P. Tomasik, Warszawa 2005, s. 42n; R. Czekalski, *Katecheza komunikacją wiary. Studium z katechetyki fundamentalnej*, Płock 2006, s. 28n.

i przedstawiciele dyscyplin teologicznych oraz pedagogicznych – by według owych historycznych modeli uprawiać katechetykę również dziś. W katechetyce 2. połowy XIX wieku kładziono nacisk na ujęcie metodyczne nauczania religii w szkole. Wiązało się to z dominującym w ówczesnej dydaktyce świeckiej herbartyzmem. Można powiedzieć, że wysiłek katechetyków nakierowany był na dostosowanie lekcji religii do nowej metody, obiecującej, bo pozwalającej zarówno zintegrować nauczanie religii z resztą nauczania szkolnego, jak i samej lekcji religii wyrwać się ze schematyzmu modelu neoscholastycznego²⁰. Katechetyka na tym etapie nie była jeszcze samodzielną nauką, jednakże zyskiwała pewną autonomię przez zadzierzgnięcie więzów z dydaktyką i uwolnienie się spod wpływów teologii systematycznej. Cena zapłacona za tę wolność była wysoka. Jest to ważny moment, do którego trzeba będzie jeszcze powrócić. Dalszy rozwój katechetyki jest związany z rozszerzaniem pola zainteresowań dydaktyki, na gruncie której pojawia się nurt pedagogiki przeżyciowej i pedagogiki szkoły pracy²¹. Dostrzec tu można zatem ciągły i przemożny wpływ dydaktyki świeckiej, za pośrednictwem której do katechetyki docierają osiągnięcia rozwijającej się pedagogiki i psychologii. Tak rozumiana katechetyka zajmowała się „procesem, uwarunkowaniami, sposobami i skutecznością przekazu treści wiary”²².

W ten sposób katechetyka włącza się w szerszy nurt naukowej pedagogiki. Ważne jest, by pamiętać, że chodzi tu o pedagogikę jako naukę, od samego bowiem początku refleksja katechetyczna, choć nie w pełni uporządkowana, nie zamknięta ściśle w ramy systemu naukowego, miała ścisły związek z refleksją na temat wychowania czy nauczania. Katechetyka rozumiana jako pedagogika religijno-moralna wiązała się z odnowioną koncepcją katechezy, nie zawężoną do samego nauczania, ale otwartą na wychowanie zarówno w zakresie religijnym, jak i moralnym²³. Interesowała się podmiotem katechezy, ze szczególnym uwzględnieniem relacji międzyosobowych oraz ich znaczenia ogólnoludzkiego i eklezjalnego²⁴.

Mimo że rozumienie katechetyki ewoluowało w dalszym ciągu, to czas, kiedy katechetyka była rozumiana jako pedagogika moralno-religijna, zaowocował

²⁰ Zob. szerzej T. Panuś, *Współczesne kierunki katechetyczne*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 117n.

²¹ Szerzej na ten temat zob. R. Czekalski, *Metody nauczania katechetycznego w I połowie XX wieku*, w: *Dydaktyka w służbie katechezy*, red. S. Dziekoński, Kraków 2002, s. 95n; W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 44n.

²² M. Majewski, *Katechetyka – kierunki, teorie*, EK, t. 8, kol. 1023.

²³ J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka*, s. 44n; M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i praktyce*, Kraków 1998, s. 36n.

²⁴ M. Majewski, *Katechetyka – kierunki, teorie*, kol. 1023.

na trwałe pojawieniem się pedagogiki religii (religijnej). Istnieje ona jako odrębna dyscyplina naukowa bądź jako kierunek w myśli pedagogicznej. Jako dyscyplina naukowa pedagogika religijna bada „całość procesów religijnego nauczania i wychowania, formacji religijnej pojętej całościowo, ukierunkowanej na życie według zasad religii chrześcijańskiej. W ten sposób pedagogika religijna jest teorią procesu nauczania i wychowania religijnego, zorientowaną na praktykę życia chrześcijańskiego²⁵; staje się ona nauką o nauczaniu religii w szkole, uprawianą z większym lub mniejszym uwzględnieniem źródeł teologicznych”²⁶.

Pedagogika religii bywa też rozumiana jako kierunek w myśli pedagogicznej. Wówczas podkreśla ona znaczenie religii dla całościowego wychowania człowieka oraz podejmuje refleksję nad potencjałem edukacyjnym poszczególnych religii i wyznań religijnych, również nowych ruchów religijnych (zwanym potocznie sektami). Potencjał ten odnosi się do rozwoju i wychowania poszczególnych osób, do wychowania rodzinnego, nauczania religii w szkole, ma istotne znaczenie dla społeczeństwa pluralistycznego²⁷.

3. Katechetyka jako nauka teologiczna

Zaprezentowane ujęcia katechetyki jako nauki pedagogicznej okazały się niewystarczające. Konstatacja ta związana jest z rozwijającym się po I wojnie światowej w katechetyce i teologii przepowiadania ruchem kerygmaticznym. Dotychczasowe próby odnawiania katechezy skupiały się na jej funkcji nauczania i wychowania, czyli na aspekcie dydaktycznym i pedagogicznym, co – jak się okazało – było niewystarczające. Katecheza odnawiana na tej drodze wciąż nie budziła motywacji wiary. Konieczne było zwrócenie uwagi nie na metodę, ale na samą treść. Odnowa kerygmaticzna dokonuje w tej mierze rewolucyjnej zmiany: treścią katechezy staje się orędzie o zbawieniu, a nie sama tylko wiedza²⁸. Kierunek kerygmaticzny w katechezie zmienił w ten sposób oblicze katechetyki.

²⁵ J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka*, s. 36n.

²⁶ R. Chałupniak, *Między katechezą a religioznawstwem. Nauczanie religii katolickiej w szkole publicznej w Niemczech w latach 1945–2000*, Opole 2005 („Opolska Biblioteka Teologiczna”, t. 79), s. 337n. Więcej na temat perspektywy pedagogicznoreligijnej zob. C. Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997; C. Rogowski, *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Lublin 2002.

²⁷ J. Bagrowicz, *Pedagogika religii (religijna)*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak i in., Opole 2004 („Opolska Biblioteka Teologiczna”, t. 70), s. 318n.

²⁸ Zob. szerzej na ten temat: R. Murawski, *Kerygmaticzna odnowa katechezy*, w: *Kerygma – Biblia – katecheza*, red. R. Czekalski, Warszawa 2012 („Studia Katechetyczne” t. 8), s. 23n.

Przedmiotem jej zainteresowań stało się słowo Boże, które generuje „proces zbawczy, dokonywany przez Boga w Chrystusie i w Kościele oraz odpowiedź człowieka na Boże wezwanie”²⁹. W ten sposób punkt ciężkości badań katechetyki przeniósł się z metody (dydaktycznej czy wychowawczej) na teologiczne rozumienie treści³⁰. Katechetyka stała się częścią teologii przepowiadania.

Stwierdzenie to domaga się kilku wyjaśnień. Po pierwsze, katechetyka jako nauka teologiczna pojawiała się już w XVIII wieku, w planie studiów pastoralnych Rautenstraucha. Katechetyka była tu uznawana jako jedna z nauk uczących zastosowania teologii w duszpasterstwie, obok homiletyki, liturgiki i teologii pastoralnej³¹. Czyli już wtedy – jak się okazuje – katechetyka była uznawana za naukę teologiczną. Pojawia się pytanie, czy zatem istotnie to dopiero odnowa kerygmaticzna pozwoliła definiować katechetykę jako naukę należącą do teologii. Otóż – jak twierdzi Jan Charytański – związek między teologią a katechetyką był zewnętrzny, Rautenstrauch bowiem skupił się jedynie na metodzie, a pominął stronę treściową. Dlatego jego naśladowcy i następcy rozwijali katechetykę jako naukę pedagogiczną³².

Po drugie, przemiana paradygmatu katechetyki nie jest niczym szczególnym, jeśli chodzi o rozwój nauk, bo „dążenie do prawdy realizuje się (...) przez identyfikację i reidentyfikację dziedzin. Reidentyfikacja dziedziny jest równoznaczna z wyborem lepszego, ze względu na określone potrzeby poznawcze, układu pojęciowego – lepszej schematycznej reprezentacji pewnego wycinka rzeczywistości. Dzięki istniejącym związkom między dziedzinami postępy w jednej dziedzinie wymuszają postępy w niektórych innych dziedzinach”³³. Warto zauważyć, że zmiany w katechetyce występowały w ten właśnie sposób: rozwój pedagogiki, a potem teologii, powodował tworzenie się nowego modelu katechezy i sposobu podejmowania refleksji naukowej nad katechezą.

Po trzecie, zdaniem Franciszka Blachnickiego zmiana paradygmatu katechetyki nastąpiła dzięki przejściu katechezy z pozycji antropocentrycznych na pozycje teocentryczne³⁴. Uwaga ta jest bez wątpienia słuszna, jeśli chodzi o historyczny rozwój katechetyki. Katechetyka mogła się stać rzeczywiście nauką teologiczną dzięki zasygnalizowanej zmianie. Jednakże zmiana ta bynajmniej nie jest dogmatem.

²⁹ R. Czekalski, *Katecheza komunikacją wiary*, dz. cyt., s. 40.

³⁰ Zob. F. Blachnicki, *Kerygmaticzna odnowa katechezy, Pisma katechetyczne*, red. M. Marczewski, Warszawa 2005, s. 82n. Autor zestawia poszczególne podręczniki katechetyki i wykazuje, w jaki sposób zmieniła się ich struktura.

³¹ J. Charytański, *Katechetyka a teologia praktyczna*, AK 1974, z. 391, s. 224.

³² Tamże, s. 225n.

³³ A. Grobler, *Metodologia nauk*, Kraków 2006, s. 307n.

³⁴ Por. F. Blachnicki, *Kerygmaticzna odnowa katechezy*, s. 52n.

Pod wpływem zwrotu antropologicznego w teologii³⁵ i katechetyce³⁶ powstał model antropologiczny (i pochodne), co wpłynęło zasadniczo na treść katechezy: nie było już wyłącznie Słowo Boże, ale także sytuacja egzystencjalna katechizowanego, jego doświadczenie wiary i życia. Tym, co na trwałe pozostało po ruchu kerygmaticznym w katechetyce, jest dowartościowanie słowa Bożego i liturgii jako źródeł katechezy, wskazanie na treść katechezy jako na istotny przedmiot badań katechetycznych, a także wyodrębnienie się poszczególnych działów katechetyki³⁷.

Co zatem jest zadaniem katechetyki? Jest nim badanie jakościowe i ilościowe rzeczywistości katechetycznej, na którą składa się osoba katechety i katechizowanego, treść i metoda, kontekst społeczny i religijny, ponadto planowanie modeli i projektów katechetycznych oraz ich weryfikacja³⁸. Takie, dość zresztą ogólnikowe, zarysowanie przedmiotu badań nie daje odpowiedzi na pytanie o specyfikę katechetyki jako nauki, mimo uprzedniego oddzielenia katechetyki i pedagogiki religijnej. Wydaje się konieczne ukazać tę specyfikę przez wskazanie na relację pomiędzy katechetyką a teologią pastoralną.

We współczesnych publikacjach pastoralistów katechetyka traktowana jest jako integralna część teologii pastoralnej³⁹. Daniel Bourgeios umieszcza zagadnienia katechetyczne w traktacie pastoralnym, zatytułowanym *Życie pasterskie wspólnoty chrześcijańskiej*, w rozdziale o wspólnocie chrześcijańskiej jako ludzie wierzących⁴⁰. W KUL-owskim podręczniku teologii pastoralnej szczegółowej katechizacja ukazywana jest jako część duszpasterstwa zwyczajnego, w ramach posługi nauczania, która pojawia się obok posługi uświęcania i posługi pasterskiej⁴¹.

Przedmiotem formalnym katechetyki są – w ujęciu Franciszka Blachnickiego – „uwarunkowania wynikające z aktualnej sytuacji Kościoła, zaś sama katechetyka to nauka o katechumenacie jako funkcji Kościoła, zmierzającej do jego

³⁵ Na ten temat zob. szerzej: C. Vagaggini, *Teologia. Pluralizm teologiczny*, Kraków 2005, s. 68n.

³⁶ Na ten temat zob. szerzej: R. Murawski, *Katecheza korelacji*, „Communio” 1983, nr 1, s. 99n.

³⁷ Szerzej piszę o tym w artykule pt. *Owoce orientacji kerygmaticznej we współczesnej katechezie polskiej*, w: *Kerygma - Biblia - katecheza*, red. R. Czekalski, s. 53n.

³⁸ M. Mendyk, *Katechetyka jako nauka*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, s. 142. Zob. także: G. Stachel, *Catechetica*, w: *Dizionario di catechetica*, red. J. Gevaert, Torino 1987, s. 110.

³⁹ Por. np. M. Marczewski, *Katechetyka integralną częścią teologii pastoralnej (refleksja nad koncepcją i teologią katechezy)*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 119n. Podobne stanowisko zajmował także Franciszek Blachnicki [*Pisma katechetyczne ks. F. Blachnickiego*, t. 2: *Katechetyka fundamentalna*, Warszawa 2006, s. 31n].

⁴⁰ Por. D. Bourgeios, *Duszpasterstwo Kościoła*, Poznań 2001, s. 496n.

⁴¹ Por. *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 2: *Teologia pastoralna szczegółowa*, Lublin 2002, s. 179n.

ureczywistnienia się w katechumenach⁴². Choć autor definicji uważa ją za podsumowanie rozwiniętych w historii rozmaitych koncepcji katechetyki⁴³, to jednak takie postawienie sprawy wywołuje pewne wątpliwości. Najpierw, czy terażniejszość, aktualna sytuacja Kościoła, może być przedmiotem formalnym jakiegokolwiek nauki⁴⁴. Następnie, na ile tak ujęta katechetyka może określić swój status, przede wszystkim przez tworzenie koncepcji katechezy. Wreszcie, czy katechumenat pokrywa się treściowo z pojęciem *katechezy*, czy może jednak dokumenty katechetyczne, które pouczają o wzorczym charakterze katechumenatu wobec katechezy, odróżniają te dwie rzeczywistości⁴⁵. Owszem, katechetyka jest nauką o katechumenacie, w tym sensie, że katechumenat stanowi część działań katechetycznych. Jednakże współczesna koncepcja katechezy wydaje się dużo szersza. Uznanie katechetyki za subdyscyplinę teologii pastoralnej, uzależnienie jej od teologii pastoralnej, może znacznie utrudniać wypracowywanie koncepcji katechezy, teorii wychowania religijnego⁴⁶ czy ukierunkowanej katechetycznie teorii lekcji religii. Ciekawe, znaczące i rewolucyjne jak na tamte czasy są rozważania Franciszka Blachnickiego o teologicznych pryncypiach dedukcji koncepcji katechezy⁴⁷, jednakże, odpowiadając na pytanie o specyfikę katechetyki jako nauki, trzeba również podkreślać jej związek z naukami humanistycznymi jako naukami pomocniczymi.

Traktowanie katechetyki jako nauki teologicznej może wiązać się także z podkreśleniem jej autonomii, która wynika z jej charakteru interdyscyplinarnego. Emilio Alberich pisze o dwóch duszach katechetyki, teologicznej i pedagogicznej, a także o związku z naukami teologicznymi i pedagogicznymi, związku całkiem współczesnym i realnym, a nie tylko historycznym⁴⁸. Podobnie w podręczniku katechetyki, którego redaktorami są Emilio Alberich i Ubaldo Gianetto, zauważa się, że katechetyka poszukuje swego miejsca pośród nauk teologicznych i humanistycznych nauk o wychowaniu⁴⁹. Mieczysław Majewski stwierdza, że „katechetyka jest autonomiczną nauką praktyczną, korzystającą z osiągnięć tak nauk teologicznych, jak i antropologicznych. Zajmuje się ona ureczywistnianiem się

⁴² F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 40.

⁴³ R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, „Studia Pastoralne” 2005, nr 1, s. 77.

⁴⁴ A. Zuberbier, *Teologia praktyczna wśród innych dyscyplin teologicznych*, AK 1974, z. 390, s. 77.

⁴⁵ Por. DOK 90n.

⁴⁶ Zob. S. Dziekoński, *Wychowanie religijne, w: Wokół katechezy posoborowej*, s. 440.

⁴⁷ Por. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 114nn.

⁴⁸ E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 13n.

⁴⁹ *Andate e insegnate. Manuale di catechetica*, red. E. Alberich, U. Gianetto, Torino 2002, s. 11.

Kościółu w zakresie formacji wiary osób i wspólnot”⁵⁰. Podobnie tę ideę oddał Jerzy Bagrowicz, stwierdzając, że „katechetyka jest nauką interdyscyplinarną: teologiczną i antropologiczną”, a jednocześnie nauką empiryczną, praktyczną, normatywną, historyczną, porównawczą, prospektywną⁵¹. Te ostatnie określenia wskazują na perspektywę metodologiczną badań podejmowanych w ramach katechetyki. Trzeba będzie do nich powrócić w dalszej części niniejszego opracowania, przy prezentacji modeli badań katechetycznych.

Pewne problemy mogą wiązać się z przedstawianiem katechetyki jako nauki praktycznej. Problem stwarza przede wszystkim możliwość sprowadzenia całości refleksji katechetycznej do wymiaru czysto praktycznego⁵². Nawet jeśli byłoby takie zapotrzebowanie ze strony katechetów praktyków oraz przedstawicieli dyscyplin systematycznych teologii, to konieczne jest przecież tworzenie podbudowy teoretycznej, która służy praktyce katechezy nie tylko przez podawanie gotowych recept, ale też przez gromadzenie doświadczeń, stawianie norm oraz wielorakie weryfikowanie teorii i modeli⁵³. Podobne problemy zresztą stoją przed pedagogiką, która swój charakter naukowy zyskuje przez przekroczenie redukcjonistycznych tendencji uczynienia z niej jedynie zapisu doświadczeń czy przewodnika dla praktyki wychowawczej⁵⁴. Oczywiście, perspektywa, w której definiuje katechetykę Jerzy Bagrowicz, wskazuje – jak się wydaje – na praktyczność katechetyki jako na jeden z jej aspektów, ale powyższe uwagi są o tyle istotne, iż katechetyka ujmowana jako nauka autonomiczna będzie przecież zaliczana do teologii praktycznej, o czym będzie mowa później.

Normatywność katechetyki jest związana zarówno z jej teologicznym charakterem, jak też z odniesieniem jej do pedagogiki. Normy katechetyczne, zasady, sama koncepcja katechezy, mają swoje źródło w wyjaśnieniu teologicznym, czerpiącym swoje dane ze źródła Objawienia i życia Kościoła, natomiast normy dotyczące zasad katechezy wiążą się z odkryciem na gruncie pedagogicznym założeń przekazu czy wychowania⁵⁵. Warta podkreślenia jest specyfika normatywności katechetyki w odniesieniu do założeń pochodzących z nauk humanistycznych. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* nakazuje, z jednej strony, poszanowanie autonomii nauk, natomiast z drugiej, dokonywanie „ewangelicznej oceny

⁵⁰ M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i praktyce*, s. 64.

⁵¹ J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka*, s. 45n.

⁵² R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, s. 75.

⁵³ Zob. M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i praktyce*, s. 64.

⁵⁴ Szerzej na ten temat zob. W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005, s. 195n; K. Konarzewski, *Czy pedagogika wybić się może na naukowość?*, w: *Odmiany myślenia o edukacji*, red. J. Rutkowiak, Kraków 1995, s. 126n.

⁵⁵ J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka*, s. 45.

różnych tendencji lub szkół psychologicznych, socjologicznych i pedagogicznych: ich wartości i ograniczeń”. Korzystanie z tych nauk nie jest celem samym w sobie, powinno być zawsze mocno związane ze świadomością wychowywania w wierze⁵⁶. Mimo że omówiony fragment *Dyrektorium* odnosi się do formacji katechetów, to przecież w istotny sposób warunkuje także strukturę katechetyki jako nauki. Okazuje się mianowicie, że norma teologiczna staje się kryterium oceny danych pochodzących na terenie katechetyki z nauk humanistycznych.

To ostatnie stwierdzenie jest bardzo istotne. Każde mianowicie patrzeć na katechetykę nie jako na naukę pomiędzy teologią i pedagogiką, ale jako na naukę teologiczną, mającą fundamentalne odniesienie do zweryfikowanych za pomocą normy teologicznej danych nauk humanistycznych. W tym miejscu warto zasygnalizować problem relacji między katechezą a teologią, który rzutuje na relację między katechetyką a innymi dyscyplinami teologicznymi. Zagadnienie to doczekało się dość gruntownego opisu⁵⁷, stąd w ramach niniejszego opracowania można postarać się streścić je syntetycznie. Różnica między katechezą a teologią wiąże się z faktem, że katecheza ma za zadanie budzenie pewności wiary, zaś teologia – jako nauka – posługuje się środkami spekulatywnymi, formułuje oraz weryfikuje (bądź falsyfikuje) hipotezy. W żadnym wypadku opinie teologiczne nie mogą stanowić normy nauczania katechetycznego, podczas gdy ich formułowanie jest normalną procedurą uprawiania teologii⁵⁸. W tym miejscu nie od rzeczy będzie przypomnieć, że relacja katechezy i teologii jest obciążona przez podporządkowanie katechezy w modelu neoscholastycznym.

Z drugiej jednak strony związek teologii i katechezy jest bezsporny. Teologia tworzy fundament (koncepcję) katechezy, określa i weryfikuje jej treść. Z kolei katecheza podejmuje posługę tłumacza teologii (tj. tej części teologii, która znalazła się w nauczaniu kościelnym), ukazuje teologii problemy, którymi żyje świat i które muszą rozwiązać katechizowani, wreszcie wysuwa pod adresem katechezy postulat tworzenia konstrukcji – obrazów, które, będąc ortodoksyjne, mają znaczenie dla współczesnego człowieka. Katecheza potrzebuje dziś teologii systematycznej, a nie rozdrobnionej na poszczególne jej działy, mającej związek z zagrożonymi fundamentami wiary, wreszcie zakorzenionej w Biblii i Tradycji Kościoła. Ponieważ katecheza jest wychowaniem w wierze, więc powinna budzić pewność wiary, warunkiem zaś koniecznym i fundamentem uprawiania teologii

⁵⁶ DOK 243.

⁵⁷ Zob. zwłaszcza M. Majewski, *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995, s. 141n; P. Tomasik, *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, s. 275n.

⁵⁸ Zob. CTr 60n.

jest wiara⁵⁹, stąd właśnie wiara staje się płaszczyzną spotkania teologii i katechezy. Odniesienie do rzeczywistości wiary staje się też – co zostało powiedziane – wewnętrznym kryterium katechetyki, ustalającym relacje między danymi pochodzącymi z nauk humanistycznych i teologicznych.

Katechetyka, jako nauka teologiczna, powinna zostać także umiejscowiona na mapie dyscyplin teologicznych. Jako nauka teologiczna stanowi – co należy mocno podkreślić – wycinek jednej teologii. Ta jedność ma odniesienie do tematu niniejszego opracowania, bo oznacza jedność przedmiotu i zasad jej uprawiania⁶⁰. Jeśli przyjąć podział na nauki teologiczne pozytywne (dotyczące źródeł i faktów historycznych, kulturowych oraz teologicznych), systematyczne (tworzące tematyczny system zagadnień) i praktyczne (odnoszące się do kształtowania praktyki życia chrześcijańskiego)⁶¹, to katechetyka należy do teologii praktycznej, z zastrzeżeniem tego wszystko, co już zostało powiedziane powyżej o niewłaściwym rozumieniu praktyczności nauki. Ponieważ katecheza różni się od duszpasterstwa w ogólności, liturgii, homilii, misji, wykonywania urzędu w Kościele oraz dzieł charytatywnych, więc będzie ona odrębna od pozostałych dziedzin teologii praktycznej⁶². Różnica na płaszczyźnie metodologicznej przekłada się na związek, jaki historycznie i realnie łączy katechetykę z pedagogiką i jej naukami pomocniczymi.

Zadaniom, jakie stają przed katechetyką, odpowiadają poszczególne jej działy. Katechetyka fundamentalna podejmuje refleksję nad rozumieniem katechezy przez Kościół w konkretnym momencie jego historii. A zatem zajmuje się wyjaśnieniem celu, zadań, funkcji i wymiarów katechezy, badaniem związku między formami katechezy a środowiskami katechetycznymi, analizą dokumentów katechetycznych, ale również przygotowaniem rozwiązań koncepcyjnych, które w owych dokumentach zostaną umieszczone. Katechetyka materialna podejmuje dzieło doboru i porządkowania istotnych treści katechezy. W ramach katechetyki materialnej podejmowana jest też posługa weryfikacji – za pomocą narzędzi teologicznych – ortodoksyjności treści i ich związku z nauczaniem Kościoła. Katechetyka formalna (dydaktyka katechetyczna) podejmuje badania

⁵⁹ J. Ratzinger, *Czym jest teologia?*, „Ethos” 1999, nr 1-2, s. 20; J. Ratzinger, *Prawda w teologii*, Kraków 2001, s. 62.

⁶⁰ Por. J. Morales, *Wprowadzenie do teologii*, Kraków 2006, s. 331.

⁶¹ Podział zaczerpnięty z: J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1995, s. 185nn. Podobny, choć nieco zmodyfikowany podział można znaleźć w: S. C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię?*, Wrocław 2002, s. 99n.

⁶² Relację między katechetyką a teologią pastoralną w ramach teologii praktycznej ukazał K. Miśiaszek, *Status metodologiczny teologii katechetycznej (katechetyki)*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011, s. 86n.

w zakresie skuteczności oraz adekwatności sposobów uczenia się – nauczania w procesie katechetycznym. Katechetyka szczegółowa podejmuje badania nad specyfiką katechezy w zależności od adresatów: dzieci, młodzieży, dorosłych, osób dotkniętych niepełnosprawnością. Do tych wymienionych działów katechetycznych powinno się jeszcze dodać historię katechezy, która często jest łączona z katechetyką fundamentalną⁶³. Połączenie to wydaje się logiczne, historia katechezy bowiem ukazuje koncepcję katechezy w jej rozwoju historycznym. Jednakże należy pamiętać, że badania z zakresu historii katechezy przekraczają pole zainteresowań katechetyki fundamentalnej, mogą bowiem dotyczyć także treści, dydaktyki oraz adresatów. Nie sposób również zapomnieć o nowym dziale katechetyki, jakim są jej podstawy pedagogiczne i psychologiczne. Rozwój nauk humanistycznych, konieczność przyswojenia wyników ich badań, ale także dokonania ich ewangelicznej oceny domagają się stworzenia nowego obszaru badawczego dla katechetyki.

4. Nauki humanistyczne jako nauki pomocnicze katechetyki

Temat metodologii katechetyki domaga się również wskazania, które z nauk humanistycznych i ich subdyscyplin mają szczególne znaczenie w rozwoju katechetyki jako jej nauki pomocnicze.

W swoich badaniach katechetyka powinna odnosić się najpierw do wyników badań i refleksji pedagogicznej, zwłaszcza w zakresie realizowania funkcji wychowawczej katechezy. Katechetyka musi podjąć dialog z głównymi dyscyplinami pedagogiki. Przede wszystkim z pedagogiką ogólną, która podejmuje m.in. zagadnienie filozoficznych podstaw edukacji i analizę doktryn pedagogicznych. Jest zatem bardzo przydatna w poszukiwaniu przedzałożeń kierunków pedagogicznych, a przez to w ich późniejszej ocenie. Teoria wychowania zajmuje się badaniem celów, treści, metod i organizacji wychowania. Katechetyka powinna czerpać z osiągnięć zwłaszcza teorii wychowania moralnego i umysłowego. Dydaktyka bada działalność osób nauczających i uczących się, cele, treści, metody i środki kształcenia. Głównym zadaniem dydaktyki jest ustalenie zależności warunkujących proces nauczania – uczenia się. Z osiągnięć dydaktyki ogólnej będzie czerpać przede wszystkim dydaktyka katechetyczna (katechetyka formalna). Pedagogika społeczna bada warunki środowiskowe, w jakich przebiegają procesy

⁶³ Klasyczny podział na subdyscypliny katechetyki omówiony został szerzej w: F. Blachnicki, *Kerygmaticzna odnowa katechezy*, s. 85n; Z. Marek, *Katechetyka. Podział*, EK, t. 8, kol. 1022n; *Nowy program wykładów z katechetyki*, red. R. Murawski, Płock 1998.

wychowawczo-opiekuńcze. Przedmiotem zainteresowania tej dyscypliny są przede wszystkim warunki społeczne, kulturowe, przyrodnicze i biopsychiczne. Odkrycia pedagogiki społecznej są dla katechetyki niezwykle przydatne w kształtowaniu katechezy adekwatnej do konkretnego kontekstu społecznego i kulturowego⁶⁴. Pedagogika specjalna jest dyscypliną pedagogiczną, która zajmuje się teorią i praktyką rewalidacji i resocjalizacji, czyli kształcenia osób niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie. W zależności od rodzaju niepełnosprawności wyróżnia się w pedagogice specjalnej poszczególne działy: oligofrenopedagogikę (dotyczącą upośledzonych umysłowo), surdopedagogikę (niesłyszących i słabo słyszących), tyflopädagogikę (niewidomych i słabo widzących), pedagogikę terapeutyczną (przewlekle chorych i niepełnosprawnych ruchowo) i resocjalizacyjną (niedostosowanych społecznie)⁶⁵. Katechetyka podejmuje ścisłą współpracę z pedagogiką specjalną w ramach katechetyki specjalnej. Andragogika, czyli pedagogika dorosłych, bada zagadnienia kształcenia, samokształcenia i wychowania młodzieży pracującej i dorosłych. Andragogika wykazuje szczególne zainteresowanie kwestią kształcenia ustawicznego. Katechetyka współpracuje z andragogiką, zwłaszcza w kontekście programowania katechezy dorosłych. Pedeutologia podejmuje zagadnienia dotyczące nauczających, a więc kwestię osobowości nauczyciela, doboru kandydatów do zawodu nauczycielskiego, kształcenia i doskonalenia nauczycieli. Współpracę katechetyki i pedeutologii wyznaczają zagadnienia związane z formacją katechetów.

Istotne jest także korzystanie przez katechetykę z osiągnięć socjologii, która bada procesy i prawidłowości zjawisk społecznych. Procesy społeczne mają niekiedy charakter ogólny i dlatego wyniki socjologii są interesujące dla określenia kontekstu społeczno-kulturowego katechezy. Nieodzowne jest zwłaszcza korzystanie przez katechetykę z dwóch działów socjologii: wychowania i religii. Socjologia wychowania interesuje się tymi procesami społecznymi, które występują w wychowaniu i nauczaniu, bada m.in. środowiska i instytucje wychowawcze. Wyniki tej dyscypliny służą określeniu specyfiki katechezy w jej różnorodnych formach organizacyjnych i w ramach różnych środowisk katechetycznych. Z kolei socjologia religii zajmuje się badaniem zjawiska religijności. Socjologiczny opis religijności ułatwia katechetyce odpowiedź na pytanie, jaki rodzaj katechezy jest skuteczny.

Nauką pomocniczą katechetyki jest wreszcie psychologia, której osiągnięcia przenikają na grunt katechetyczny bezpośrednio lub pośrednio, w tym drugim

⁶⁴ Zob. *Pedagogika ogólna i subdyscypliny*, red. L. Turowski, Warszawa 1999.

⁶⁵ Zob. E. Tomasiak, *Podstawowe zagadnienia pedagogiki specjalnej*, w: *Katecheza specjalna dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2003, s. 85n.

przypadku zwłaszcza przez wypracowane koncepcje pedagogiczne. Psychologia jest nauką o czynnościach psychicznych człowieka i o regulacji jego stosunków z otoczeniem. Psychologia ogólna bada prawidłowości procesów psychicznych, zachowanie człowieka traktuje jako proces regulacji jego stosunków z otoczeniem. Natomiast psychologia kliniczna bada zaburzenia normalnego przebiegu czynności psychicznych. Psychologia rozwojowa jest nauką badającą rozwój procesów poznawczych, emocjonalnych, motywacji i zainteresowań, wyodrębnianie poszczególnych faz rozwojowych. Psychologia wychowawcza, zwana niekiedy psychologią pedagogiczną, bada psychologiczne zagadnienia procesu nauczania-uczenia się oraz wychowania. Podejmuje m.in. tematykę treści nauczania i wychowania, procesu uczenia się, rozwijania zdolności, nabywania pojęć, zainteresowań, przekonań i postaw. Wyniki tej dyscypliny psychologicznej są, jak się wydaje, niezastąpione dla określenia skutecznego modelu katechezy. Psychologia religii bada charakterystyczne cechy religijności na odpowiednich etapach rozwoju człowieka. Psychologia społeczna bada społeczne uwarunkowania procesów psychicznych i zachowań ludzkich, jest nauką sytuującą się na pograniczu psychologii i socjologii. Odkrycia tej dyscypliny w takich kwestiach, jak mechanizmy powstawania opinii społecznej, wpływ osoby na zbiorowość i zbiorowości na osobę, możliwość wykorzystania pracy grupowej w celu zoptymalizowania procesów dydaktyczno-wychowawczych, mogą być dla katechetyki bardzo przydatne.

5. Specyfika wnioskowania katechetycznego

Skoro katechetyka jest nauką teologiczną, korzystającą w dużej mierze z wyników badań nauk humanistycznych, to takie ujęcie musi znaleźć odzwierciedlenie w sposobach wnioskowania katechetycznego. Wnioskowanie to będzie opierać się zarówno na przesłankach teologicznych, jak i zaczerpniętych z nauk humanistycznych.

Praca badawcza katechetyka jest pracą teologa. Dlatego metoda, jaką on stosuje, jest zasadniczo teologiczna. Jej ostatecznym celem nie jest znalezienie systemu dogmatów i prawomocnych orzeczeń, ale wiara i droga życia w świetle Bożym⁶⁶. Należy sobie uświadomić, że „nie istnieje jeden paradygmat teologiczny, który należałoby uważać za jedyną naukową formę teologii”⁶⁷. Źródłem pluralizmu teologicznego jest dwubiegunowość rzeczywistości, która jest

⁶⁶ J. Wicks, *Wprowadzenie do metody teologicznej*, Kraków 1995, s. 72.

⁶⁷ J. Morales, *Wprowadzenie do teologii*, s. 301.

przedmiotem badań teologicznych, a także dwubiegunowość instrumentów, którymi posługuje się teologia⁶⁸. Tego rodzaju pluralizm wynika także z różnorodności typów poznania w rozmaitych dyscyplinach teologicznych⁶⁹. Pluralizm wiąże się wreszcie z faktem, że w postępowaniu teologicznym można wyróżnić dwa procesy: jeden akcentuje element witalny, praktyczny, towarzyszący poznaniu wiary i idące w ślad za tym poznanie, drugi proces „kładzie nacisk na to, co abstrakcyjne, konceptualne, racjonalne i wyróżnia konceptualną kontemplację bytu rzeczy objawionych i ich istotnych przyczyn”⁷⁰.

Różnorodność typów poznania występujących we wnioskowaniu na terenie katechetyki nie może jednak być skwitowana stwierdzeniem, że jest to źródło pluralizmu. Potrzebne jest – jak się wydaje – wyodrębnienie kilku typów przesłanek dla tego wnioskowania⁷¹.

Pierwszym typem przesłanek są normatywne przesłanki teologiczne, które obejmują nakaz głoszenia Ewangelii, świadczenia o prawdzie i to prawdzie szczególnej, bo zbawczej. Wskazują one na sposób działania katechety: ma to być działanie godziwe, szanujące wolność dziecka Bożego – adresata katechezy. Jednocześnie przesłanki te uwypuklają specyficzny rys teologii, mają zatem wpływ na sposób rozumienia katechetyki jako subdyscypliny teologicznej. Chodzi mianowicie o konieczność rozumienia pracy teologa jako działania naukowego, dokonującego się w obrębie wiary⁷².

Drugi rodzaj przesłanek to ogólne przesłanki teologiczne dotyczące istoty słowa Bożego i wspólnoty eklezjalnej. Przydatne są one w konstruowaniu koncepcji katechezy.

Trzeci rodzaj przesłanek ma charakter interdyscyplinarny, pochodzi z filozofii i teologii, ale jednocześnie odnosi się do fundamentalnych danych z dziedziny nauk humanistycznych. Przesłanki te są użyteczne do wypełniania przez katechetykę obowiązku dokonywania osądu ewangelicznego rozmaitych szkół w naukach o człowieku.

Czwarty rodzaj przesłanek pochodzi z teologii i odnosi się do treści katechezy oraz kwalifikacji teologicznej poszczególnych twierdzeń. Sprawa jest istotna,

⁶⁸ Szerzej na ten temat zob. C. Vagaggini, *Teologia. Pluralizm teologiczny*, s. 181n.

⁶⁹ S. C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię?*, s. 236n.

⁷⁰ C. Vagaggini, *Teologia. Pluralizm teologiczny*, s. 183.

⁷¹ Zob. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, s. 292n.

⁷² Na temat relacji wiary i podejmowania naukowej refleksji teologicznej zob. szerzej R. Guardini, *Pismo Święte i nauka wiary. Poznanie duchowe, które otrzymuje się w darze*, Kielce 2002, s. 30n; J. Ratzinger, *Co to jest teologia?* w: Benedykt XVI / J. Ratzinger, *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*, Kraków 2009, s. 425n.

gdyż – jak to zostało powiedziane – katecheza ma budzić pewność wiary, a zatem normą nauczania nie będą hipotezy.

Wreszcie we wnioskowaniu katechetycznym pojawiają się przesłanki zaczerpnięte z dziedziny nauk humanistycznych (zwłaszcza z pedagogiki), warunkujące skuteczność działania w specyficznym kontekście kulturowym i społecznym, w jakim podejmowane jest dzieło katechezy. Przesłanki te są dwojakie: są nimi zarówno surowe wyniki badań empirycznych, jak i dokonywane na gruncie tych nauk wyjaśnienia genetyczne, funkcjonalne, teleologiczno-funkcjonalne oraz logiczne⁷³.

Nie można też pominąć zasadniczej trudności, przed którą stają dyscypliny należące do teologii praktycznej, również katechetyka. Chodzi mianowicie o różnorodność metodologiczną języka teologicznego, nauk historycznych oraz różnorodnych nauk o człowieku⁷⁴. Do katechetyki fundamentalnej należy zatem trudne zadanie wypracowania języka spójnego i jednoznacznego⁷⁵.

6. Modele badań katechetycznych

We współczesnej katechetyce przyjmuje się, że badania w dziedzinie katechetyki powinny obejmować trzy zasadnicze aspekty: fenomenologiczny, hermeneutyczny i prakseologiczny⁷⁶. Stąd badania te „mają wychodzić od opisu zjawisk, następnie koncentrować się na ich możliwie wszechstronnej interpretacji oraz ocenie, a kończyć projektowaniem i realizacją”⁷⁷. Takie ujęcie domaga się stosowania na różnych etapach badań metod właściwych zarówno dla teologii, jak i pedagogiki. Mieczysław Majewski rozróżnia metody teoretyczne i empiryczne. Do pierwszej grupy zalicza metodę genetyczną, analizy, syntezy i porównawczą, do drugiej zaś obserwację, wywiad oraz ankietę⁷⁸.

⁷³ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995, s. 13n.

⁷⁴ J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, s. 286n.

⁷⁵ Przed tego rodzaju trudnościami stają również subdyscypliny pedagogiki. Por. uwagi na ten temat: E. Kubiak-Szymborska, D. Zając, *Wokół podstawowych zagadnień teorii wychowania*, Bydgoszcz 2002, s. 41n.

⁷⁶ M. Majewski, *Katechetyka – kierunki, teorie*, kol. 1024.

⁷⁷ M. Mendyk, *Katechetyka jako nauka*, s. 141. Temat ten podejmuje też W. Przygoda w artykule pt. *Paradygmaty postępowania badawczego w teologii praktycznej*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, s. 98nn. Autor omawia zaprezentowany w tym artykule schemat *widzieć – ocenić – działać*, a następnie referuje różny od tego schematu paradygmat etapów analizy pastoralnej: eklezjologicznego, kairologiczno-socjologicznego oraz prakseologicznego.

⁷⁸ M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i praktyce*, s. 127n.

Metody badań katechetycznych są związane z cechami katechetyki jako nauki, wyartykułowanymi przez Jerzego Bagrowicza. Zgodnie z podanymi już ustaleniami, katechetyka jest nauką empiryczną, praktyczną, normatywną, historyczną, porównawczą i prospektywną⁷⁹. Ta wielość określeń katechetyki wskazuje na różnorodność badań podejmowanych w ramach związanej z nią refleksji.

Badania empiryczne są badaniami z zakresu nauk społecznych. Ich celem jest odpowiedź na pytanie o skuteczność działań katechetycznych. Badania te mogą przyjąć postać pomiaru lub badań jakościowych⁸⁰. Katechetyk podejmujący tego rodzaju badania powinien zasadniczo trzymać się danych wypracowanych przez metodologię pedagogiki. Należy też pamiętać nie tylko o ścisłym przestrzeganiu reguł tych badań, ale także moralnym ich aspekcie⁸¹. Badania empiryczne dokonywane są za pomocą kilku metod. Pierwszą z nich jest obserwacja, stanowiąca „osobliwy sposób postrzegania, gromadzenia i interpretowania poznawanych danych w naturalnym ich przebiegu”, przyjmująca charakter zaprogramowany lub swobodny⁸². Inną metodą, szeroko wykorzystywaną zwłaszcza w badaniach dydaktycznych, jest eksperyment pedagogiczny, polegający na wywoływaniu lub zmienianiu przebiegów procesów pedagogicznych przez wprowadzanie jakiegoś nowego czynnika⁸³. Skuteczność dydaktyczną w postaci przyswojenia wiadomości i ich rozumienia badają testy osiągnięć szkolnych⁸⁴. Metodą, która może być wykorzystywana w badaniach empirycznych, jest metoda socjometryczna. Polega ona na „podawaniu przez osoby badane nazwisk członków grupy, do której one przynależą, zgodnie z określonymi kryteriami doboru”. Metoda ta pozwala na odkrycie relacji między członkami grupy⁸⁵. Metoda sondażu diagnostycznego, popularna, choć często krytykowana z powodu trudności, jakie nastęrcza dobór reprezentatywnej grupy, ma na celu gromadzenie

⁷⁹ J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka*, s. 45n. Metody badań odnieść należy także do typów rozpraw z katechetyki, wyodrębnionymi przez Mieczysława Majewskiego, a mianowicie z rozprawami źródłowymi, koncepcyjnymi, opisowymi, empirycznymi i porównawczymi (M. Majewski, *Metodologia katechetyki w teorii i praktyce*, s. 93n).

⁸⁰ H. H. Krüger, *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*, Gdańsk 2005, s. 156n; K. Rubacha, *Metody zbierania danych w badaniach pedagogicznych*, w: *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, t. 3, Warszawa 2003, s. 34n.

⁸¹ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006, s. 211n.

⁸² Tamże, s. 232n.

⁸³ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, s. 43n.

⁸⁴ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006, s. 242n. W polskiej literaturze pedagogicznej podstawową monografią odnoszącą się do tej metody jest praca Bolesława Niemierki pt. *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999.

⁸⁵ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006, s. 247.

wiedzy o atrybutach i dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk⁸⁶.

Określenie katechetyki jako nauki praktycznej podkreśla związek, łączący teorię i praktykę katechetyczną. Część omówionych powyżej metod badań empirycznych może zostać zastosowana również do takiego ujmowania katechetyki. Zwrócić należy tutaj uwagę na szczególne wykorzystanie kilku metod pedagogicznych. Pierwszą z nich jest metoda analizy dokumentów, którą stosuje się zwłaszcza w odniesieniu do programów i podręczników katechetycznych⁸⁷. Dla katechetyki przydatna może być ponadto metoda monografii placówek wychowawczych oraz indywidualnych przypadków⁸⁸.

Normatywny charakter katechetyki wywołuje pewne zastrzeżenia metodologiczne⁸⁹. Ustalanie norm, w postaci zasad katechetycznych, wiązać się będzie przede wszystkim z analizą dokumentów Magisterium i katechetycznych. Podobne metody będą stosowane w badaniach porównawczych, mających na celu porównanie dorobku katechetycznego w różnych krajach i w wyznaniach chrześcijańskich. Badania porównujące rozmaite koncepcje katechezy mogą zakładać, poza analizą dokumentów, metody empiryczne, co pozwoli lepiej określać kwestię skuteczności porównywanych modeli⁹⁰.

Historyczny wymiar katechetyki jest reprezentowany przez badania historyczne, posługujące się metodami historycznymi. Badania te dotyczą źródeł pisanych, a mają na celu ustalenie różnych elementów rzeczywistości katechetycznej w przeszłości.

Wreszcie wypełnianie przez katechetykę funkcji prospektywnej, polegającej na odczytaniu znaków czasu, ustaleniu aktualnego stanu katechezy i perspektyw jej rozwoju, domaga się przede wszystkim wyciągnięcia wniosków z poprzednio zarysowanych kierunków badań.

Zaprezentowane opracowanie, dotyczące metodyki katechetyki, nie wyczerpuje, rzecz jasna, wszystkich tematów i nie rozwiązuje wszystkich problemów, przed którymi stają badania katechetyczne. Świadomość metodologiczna katechetyki potrzebuje pogłębienia. Dokładniejszego określenia domaga się zwłaszcza relacja między językami i metodami tak różnych dziedzin, które katechetyka

⁸⁶ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, s. 51.

⁸⁷ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006, s. 256n.

⁸⁸ Tamże, s. 45n.

⁸⁹ J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, s. 285. Wbrew temu R. Kamiński uzasadnia normatywny charakter teologii pastoralnej w artykule pt. *Z metodologii teologii pastoralnej*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 2007, s. 240n. Rozumowanie tam zaprezentowane da się odnieść do katechetyki.

⁹⁰ Zob. A. Seredyńska, *Zarys pedagogiki porównawczej*, Kraków 2006, s. 12.

koreluje. To jest wymóg jej interdyscyplinarności, który przesądza o specyfice i oryginalności katechetyki jako nauki.

Streszczenie

Autor określa katechetykę jako naukę o katechezie i wskazuje, że definicja katechetyki jako nauki uzależniona jest od rozumienia katechezy w Kościele, co zmieniało się na przestrzeni wieków. Katechetyka była zatem definiowana bądź jako nauka pedagogiczna, bądź jako teologiczna. W tym drugim przypadku katechetyka jest rozumiana jako subdyscyplina teologii pastoralnej albo jako autonomiczna i interdyscyplinarna nauka teologiczna. Opowiadając się za tym ostatnim rozwiązaniem autor wskazuje na relację między katechetyką a jej naukami pomocniczymi: pedagogiką, socjologią i psychologią, wyjaśnia specyfikę wnioskowania katechetycznego oraz wyszczególnia modele badań katechetycznych.

Słowa kluczowe: katechetyka, katecheza, nauka interdyscyplinarna, model badań naukowych.

FUNDAMENTAL ISSUES OF CATECHETICS METHODOLOGY

Summary

Author defines catechetics as a research on catechesis and points, that the definition of catechetics as a science is conditional upon the comprehension of catechesis in the Church, which was altering through the centuries. Therefore, catechetics was being defined either as a pedagogical or a theological science. In the second case, catechetics is implied either as a subdiscipline of the pastoral theology or autonomous and interdisciplinary theological science. Pronouncing for this last answer, the author indicates the relation between catechetics and its supporting scientific disciplines: pedagogics, sociology and psychology, elucidates the peculiarity of catechetical deduction and itemises models of catechetical research.

Keywords: catechetics, catechesis, interdisciplinary science, model of research.